

ΡΟΜΠΕΡΤΑ ΡΙΤΣ

Η μαμή της Βενετίας

Μετάφραση
ΕΦΗ ΚΑΛΛΙΦΑΤΙΔΗ

ΩΚΕΑΝΙΔΑ

Στη Μίμι Μίχαν
1920-2007

Τίτλος πρωτοτύπου:
Roberta Rich, *The Midwife of Venice*

1η έκδοση: Φεβρουάριος 2014

Μετάφραση: Έφη Καλλιφατίδη
Επιμέλεια: Ζένια Χασάπη
Τυπογραφική διόρθωση: Κατερίνα Σπύρου

© 2011, Roberta Rich
© 2014, για την ελληνική γλώσσα
Εκδόσεις Ωκεανίδα ΑΕ
Δερβενίων 38, 106 81 Αθήνα, τηλ. 210.38.06.137
e-mail: info@oceanida.gr
www.oceanida.gr

Ηλεκτρονική στοιχειοθεσία-Σελιδοποίηση: Εκδόσεις «Ωκεανίδα»
Εκτύπωση: Μ. Σπύρου & Σία ΑΕ

ISBN 978-960-410-704-9

*Γκέτο Νουόβο, Βενετία
1575*

ΤΑ ΜΕΣΑΝΥΧΤΑ ΤΗ ΒΕΝΕΤΙΑ διαφεντεύουν σκυλιά, γατιά και ποντίκια. Η Πόντε ντι Γκέτο Νουόβο, η γέφυρα που οδηγεί στη γειτονιά, τρέμει κάτω από το βάρος των σακιών με τα σάπια λαχανικά, το ταγκό λίπος και τα παράσιτα. Άμορφα υλικά, μάλλον ζωικής προέλευσης, αναδύονται στην επιφάνεια του Ρίο ντι Σαν Τζιρόλαμο και πλέουν στα λιγδιασμένα νερά του. Μέσα στην ομίχλη που υψώνεται από τα κανάλια, αντηχούν οι στριγκλιές και τα γρυλίσματα των γουρουνιών που αναζητούν τροφή. Τα σκουπίδια κάνουν τους δρόμους γλιστερούς και το περπάτημα επισφαλές.

Μια τέτοια νύχτα ήρθαν να βρουν τη Χάνα. Άκουσε τις φωνές τους, μισάνοιξε τις κουρτίνες και προσπάθησε να δει κάτω στο κάμπο*. Χωρίς το μα-

* Ανοιχτός χώρος που περιβάλλεται από κτίρια. (Όλες οι σημειώσεις είναι της επιμελήτριας.)

γκάλι που ζέσταινε το δωμάτιό της, μια χοντρή στρώση πάγου κάλυπτε το εσωτερικό του παραθύρου και της έκοβε τη θέα. Έβαλε δυο νομίσματα στη γλώσσα της να τα ζεστάνει, μορφάζοντας από την πικρή μεταλλική τους γεύση, και τα πίεσε στο τζάμι με τους αντίχειρές της, ώσπου να κάνουν δυο τρύπες στον πάγο για να μπορεί να βλέπει. Δυο σιλουέτες, τρεις ορόφους παρακάτω, καβγάδιζαν με τον Βισέντε που η δουλειά του ήταν να κλειδώνει τις πύλες του Γκέτο Νουόβο με τη δύση του ήλιου και να τις ανοίγει με την ανατολή. Για ένα σκουόδο οδηγούσε τους ενδιαφερόμενους στην πόρτα της Χάνα. Αυτή τη φορά πάντως ο Βισέντε φαινόταν να μαλώνει με τους δυο άντρες, κουνούσε το κεφάλι του, και για να τονίσει τα λόγια του, κράδαινε μια δάδα που φώτιζε πότε πότε τα πρόσωπά τους.

Συχνά την επισκέπτονταν άνθρωποι μες στη νύχτα –τέτοια που ήταν η δουλειά της–, όμως αυτοί οι δυο άντρες έδειχναν εντελώς εκτός τόπου στο γκέτο, αν και δεν κατάλαβε αμέσως για ποιο λόγο ακριβώς. Με μια κλεφτή ματιά είδε ότι ο ένας ήταν ψηλός, εύσωμος και φορούσε μανδύα γαρνιρισμένο με γούνα. Ο άλλος ήταν κοντόχοντρος και φορούσε μεταξωτό παντελόνι πολύ λεπτό για να τον προφυλάξει από την παγωνιά της νύχτας. Οι δαντέλες στα μανικέτια του ψηλού φτερούγιζαν σαν κορδωμένα περιστέρια καθώς έγενεφε προς τη μεριά του κτιρίου της Χάνα.

Ακόμα και μέσα από το παράθυρο τον άκουσε να

λέει τ' όνομά της μ' ένα λαρυγγικό τρόπο, χωρίς να προφέρει το Χ στο Χάνα, όπως κάνανε οι Βενετσιάνοι. Η φωνή του αντήχησε πάνω στα στενόμακρα κτίσματα του γκέτο που περιέβαλλαν το κάμπο. Ξαφνικά συνειδητοποίησε τι το παράξενο είχαν οι δυο ξένοι.

Φορούσαν μαύρα καπέλα. Κατ' εντολήν του Συμβουλίου των Δέκα, όλοι οι Εβραίοι ήταν αναγκασμένοι να φορούν έναν κόκκινο μπερέ, ο οποίος συμβόλιζε το αίμα του Ιησού που έχυσαν οι Εβραίοι. Αυτοί εδώ οι χριστιανοί δεν είχαν κανένα δικαίωμα να βρίσκονται στο γκέτο τα μεσάνυχτα, κανένα λόγο να ζητούν τις υπηρεσίες της.

Ίσως όμως βιαζόταν να κρίνει. Ίσως να τη γύρευαν για κάποιον εντελώς διαφορετικό λόγο. Πιθανόν να της έφερναν νέα από τον άντρα της. Ίσως (από το στόμα της και στου Θεού τ' αυτί!) ήρθαν να της πουν ότι ο Ισαάκ είναι ζωντανός και θα επέστρεφε στην πατρίδα.

Πριν από μήνες, όταν ο ραβίνος την πληροφόρησε ότι ο Ισαάκ είχε πιαστεί αιχμάλωτος, στεκόταν στο ίδιο σημείο όπου στέκονταν τώρα αυτοί οι άντρες, κοντά στο πηγάδι, και τραβούσε νερό για την μπουγάδα. Τότε είχε λιποθυμήσει, ο ξύλινος κουβάς της έπεσε από τα χέρια πάνω στο παπούτσι. Το νερό μούσκεψε την ποδιά της και χύθηκε στο πλακόστρωτο. Η φίλη της η Ρεβέκκα, που στεκόταν δίπλα της κάτω απ' τη ροδιά, πρόλαβε ν' αρπάξει τη Χάνα από το μπράτσο πριν χτυπήσει το

κεφάλι της στο φιλιατρό. Ήταν τόση η στενοχώρια της που πέρασαν μέρες ώσπου να καταλάβει ότι το πόδι της είχε σπάσει.

Οι άντρες πλησίασαν. Στάθηκαν κάτω απ' το παράθυρό της τουρτουρίζοντας από το χειμωνιάτικο κρύο. Στο λογκέτο της Χάνα, η υγρασία είχε κάνει γκριζοκαφετιούς λεκέδες στο ταβάνι και στους τοίχους. Το σκέπασμα που είχε αρπάξει απ' το κρεβάτι και το είχε τυλίξει γύρω απ' τους ώμους της για να φυλαχτεί από την παγωνιά της νύχτας, κολλούσε πάνω της σ' ένα νοτισμένο αγκάλιασμα. Το τράβηξε πιο ψηλά και σφίχτηκε ακόμα πιο πολύ· το ύφασμα κουβαλούσε τους εφιάλτες της, ίχνη από τη μυρωδιά του Ισαάκ κι ένα άρωμα από πορτοκαλόφλουδες. Του άρεσε να τρώει πορτοκάλια στο κρεβάτι και να την ταΐζει καθώς κουβέντιαζαν. Δεν είχε πλύνει την κουβέρτα από τότε που ο Ισαάκ έφυγε για το Λεβάντε να εμπορευτεί μπαχαρικά. Κάποιο βράδυ θα γυρνούσε πίσω, θα χωνόταν κλεφτά στο κρεβάτι τους, θα την έπαιρνε στην αγκαλιά του και θα την έλεγε «πουλάκι μου». Μέχρι τότε, εκείνη θα ξάπλωνε στη δική της πλευρά του κρεβατιού και θα τον περίμενε.

Φόρεσε το φαρδύ φόρεμά της, με τις μετρημένες κινήσεις μιας γυναίκας που ήταν μαθημένη να ντύνεται βιαστικά, ξανάριξε το κάλυμμα στο κρεβάτι και το άπλωσε λες και κοιμόταν ακόμα από κάτω του ο Ισαάκ.

Ενώ περίμενε ν' ακούσει βήματα και χτύπους στην

πόρτα της, άναψε το μαγκάλι, με δάχτυλα τόσο αδέξια από το κρύο και την αγωνία που δυσκολεύτηκε να βγάλει σπίθα με την τσακμακόπετρα για ν' ανάψει η ίσκα. Η φωτιά τρεμόπαιξε, μετά λαμπάδιασε και πήρε μπρος, ζεσταίνοντας το δωμάτιο, ώσπου διαλύθηκε ο αχνός της ανάσας της στον ακίνητο αέρα. Από την άλλη μεριά του τοίχου ροχάλιζαν σιγανά οι γείτονές της και τα τέσσερα παιδιά τους.

Πλησίασε στο τζάμι όπου ο πάγος έλιωνε τώρα από τη ζέστη του κορμιού της και κοίταξε κάτω. Ο ψηλός με τη στριγκή φωνή έκανε μεταβολή και κατευθύνθηκε προς το σπίτι της· ο κοντός ζοριζόταν να τον ακολουθήσει, έκανε δύο βήματα αντί για ένα του ψηλού. Κράτησε την ανάσα της κι ευχήθηκε να τους έλεγε ο Βισέντε ότι αυτό που της ζητούσαν ήταν αδύνατο.

Για να ηρεμήσει, έτριψε την κοιλιά της, που της προκαλούσε απέχθεια έτσι επίπεδη που ήταν, ψηλαφώντας τα λεπτά οστά της λεκάνης. Της ήρθε μια ελαφριά ναυτία και σε μια στιγμή χαράς ένιωσε την αναλαμπή της ελπίδας, σχεδόν σαν το σκίρτημα ενός παιδιού. Όμως ήταν το γεμάτο καθοίκι κι η μούχλα στους τοίχους που της αναστάτωναν το στομάχι, όχι η εγκυμοσύνη. Είχε τα έμμηνά της τώρα και την επόμενη βδομάδα θα εξαγνιζόταν στο μικβά, το τελετουργικό λουτρό που θα έδιωχνε κάθε ίχνος αίματος.

Σύντομα, ένιωσε τις ετοιμόρροπες σκάλες να τραντάζονται κι άκουσε πνιχτές φωνές να πλησιάζουν

στην πόρτα της. Η Χάνα τύλιξε τα χέρια γύρω απ' το κορμί της, ενώ προσπαθούσε ν' ακούσει. Έτσι όπως φώναζαν τ' όνομά της χτυπώντας την πόρτα, της ήρθε να χωθεί ξανά στο κρεβάτι, να κρύψει το κεφάλι της κάτω από τα σκεπάσματα και να μείνει ακίνητη. Η γειτόνισσα που την περασμένη χρονιά είχε κάνει δίδυμα και χρειαζόταν ξεκούραση, χτύπησε τον τοίχο για να κάνουν ησυχία.

Η Χάνα έκανε τα μαύρα της μαλλιά κότσο στο σβέρκο και τον στερέωσε με μια φουρκέτα. Μια στιγμή πριν μπουκάρουν, άνοιξε την πόρτα διάπλατα, έτοιμη να φωνάζει τον Βισέντε για βοήθεια. Όμως το χέρι της ανέβηκε στο στόμα για να πνίξει μια κραυγή έκπληξης. Ανάμεσα στους δυο χριστιανούς, γλωμός σαν περγαμηνή, στεκόταν ο ραβίνος. Η Χάνα πισωπάτησε.

Ο ραβί Ιμπραήμ φίλησε τα δάχτυλά του και σήκωσε το χέρι ν' αγγίξει τη μεζουζά, το μικροσκοπικό κουτάκι με τη Γραφή που ήταν στερεωμένο στη δεξιά παραστάδα της πόρτας. «Σαλόμ αλειχέμ, και συγχώρεσέ μας, Χάνα, που σε αναστατώσαμε». Ο ραβίνος είχε ντυθεί βιαστικά: το σάλι της προσευχής κρεμόταν πιο μακρύ στο ένα του γόνατο κι η γιαρμουλά του ήταν λοξά.

«Αλειχέμ σαλόμ», του απάντησε. Πήγε ν' αγγίξει με το χέρι της το μπράτσο του ραβίνου, αλλά συγκρατήθηκε. Μια γυναίκα δεν έπρεπε ν' αγγίζει έναν άντρα που δεν ήταν της οικογενείας της, ακόμα κι όταν δεν είχε τα έμμηνά της.

«Τούτοι δω οι άνθρωποι θέλουν να σου μιλήσουν. Μπορούμε να περάσουμε;»

Η Χάνα απέστρεψε το βλέμμα, όπως έκανε πάντα μπροστά σε όλους τους άντρες εκτός από τον Ισαάκ. Δεν έπρεπε να μπουν μέσα. Δεν ήταν ντυμένη ευπρεπώς: το δωμάτιό της δεν τους χωρούσε και τους τέσσερις.

«Η γυναίκα σας είναι καλύτερα; Έμαθα ότι υποφέρει από ποδάγρα κι ότι από το περασμένο Σάββατο είναι στο κρεβάτι», ρώτησε το ραβίνο με φωνή πιο διαπεραστική από το συνηθισμένο.

Ο ραβίνος ήταν καμπουριασμένος, τα ρούχα του μύριζαν κλεισούρα, κάτι που μαρτυρούσε ότι ο άντρας αυτός δεν είχε μια γυναίκα υγιή που θα τα αέριζε και δεν θα τον άφηνε να κάθεται σκυφτός όλη νύχτα πάνω από τα βιβλία του μόνο με το φως από το μελισσοκέρι. Ίσως, σκέφτηκε η Χάνα, η Ρίβκα να είχε πάει τελικά στην εβραϊκή συνοικία της Ρώμης να μείνει με το μεγαλύτερο γιο τους, όπως απειλούσε συχνά.

Ο ραβίνος ανασήκωσε τους ώμους. «Τα χέρια και τα πόδια της Ρίβκα έχουν παραλύσει, αλλά, αλίμονο, όχι κι η γλώσσα της. Είναι πάντα κοφτερή σαν το λεπίδι».

«Λυπάμαι πολύ».

Τα συζυγικά προβλήματα του ραβίνου ήταν γνωστά σε όλους τους κατοίκους του γκέτο που μπορούσαν ν' ακούσουν τι γινόταν στο διαμέρισμά τους. Εκείνος κι η Ρίβκα δεν χάρηκαν ούτε μια στιγμή ησυχίας στα σαράντα χρόνια που ζούσανε μαζί.

«Κύριοι, αυτή είναι η μαμή μας, η Χάνα. Ευλογημένη να είναι πάνω απ' όλες τις γυναίκες». Ο ραβίνος υποκλίθηκε. «Χάνα, από δω ο κόντε Πάολο ντι Παντοβάνι και ο αδερφός του Γιάκοπο. Εύχομαι να τους προστατεύει πάντα ο Θεός και να τους χαρίζει μακροζωία. Ο κόντε επέμεινε να τους φέρω εδώ σ' εσένα. Ζητάει τη βοήθειά μας».

Ποια βοήθειά μας; αναρωτήθηκε η Χάνα. Μήπως έβγαζε εκείνη τα κηρύγματα κι ο ραβίνος τα μωρά απ' την κοιλιά της μάνας τους;

«Αλλά όπως εξήγησα στον κόντε», είπε ο ραβίνος, «αυτό που ζητάει είναι αδύνατο. Δεν επιτρέπεται να βοηθήσεις μια χριστιανή να γεννήσει».

Μόλις την προηγούμενη Κυριακή στην Πιάτσα Σαν Μάρκο, ο δομινικανός ιερέας φρα Μπαρτολομέ είχε καταφερθεί εναντίον των χριστιανών που δέχονταν ιατρική βοήθεια από Εβραίους ή, όπως είχε πει, «από τους εχθρούς του Σταυρού».

Ο κόντε προσπάθησε να τον διακόψει, αλλά ο ραβίνος σήκωσε το δάχτυλό του. «Άφηση από τον πάπα, θα μου πείτε; Όχι για μια ταπεινή μαμή σαν τη Χάνα».

Αυτή τη φορά ο ραβίνος ήταν με το μέρος της Χάνα. Είχαν κοινούς λόγους ν' αρνηθούν το αίτημα του κόντε.

Ο κόντε ήταν γύρω στα πενήντα· είχε τουλάχιστον τα διπλάσια χρόνια από τη Χάνα. Η κούραση ζωγραφιζόταν στα βουλιαγμένα μάγουλά του, κάνοντάς τον να φαίνεται το ίδιο ηλίκιωμένος με το

ραβίνο. Ο αδερφός του, καμιά δεκαριά χρόνια νεότερος, έδειχνε μαλθακός και δεν ήταν τόσο καλοφτιαγμένος, είχε κυρτούς ώμους και στενό θώρακα. Ο κόντε τη χαιρέτησε μ' ένα νεύμα και μπήκε στο δωμάτιο προσπερνώντας το ραβίνο και σκύβοντας για να μη χτυπήσει το κεφάλι του στο λοξό ταβάνι. Ήταν μεγαλόσωμος, όπως είναι συνήθως οι χριστιανοί, κι έσφυζε από υγεία χάρη στο ψητό κρέας που έτρωγε. Η Χάνα προσπάθησε να κρατήσει την ανάσα της. Δεν φαινόταν να υπάρχει αρκετός αέρας στο δωμάτιο για όλους.

«Τιμή μου που σας γνωρίζω», είπε ο κόντε βγάζοντας το μαύρο καπέλο του. Η φωνή του ήταν βαθιά κι ευχάριστη, και μιλούσε τη συριστική βενετσιάνικη διάλεκτο της πόλης.

Ο Γιάκοπο, ο αδερφός του, ήταν άψογος, τα παχουλά μαγουλά του καλοπουδραρισμένα, ούτε ένας λεκές λάσπης δεν λέκιαζε το παντελόني του. Μπήκε επιφυλακτικά, με προσεκτικά βήματα, λες και περίμενε ότι το ξεχαρβαλωμένο πάτωμα θα υποχωρούσε κάτω απ' το βάρος του. Έκανε μια ελαφρά υπόκλιση στη Χάνα.

Ο κόντε έλυσε το μανδύα του και κοίταξε το λογκέτο της, παρατηρώντας το ξυλοκρέβατο, τους νοτισμένους τοίχους, το τραπέζι από πεύκο και τη μενορά.* Ένα απολειφάδι από μελισσοκέρι τρεμούλιασε σε μια γωνιά, ρίχνοντας σκιές στο μικρό δωμάτιο.

* Επτάφωτη λυχνία.

Προφανώς, δεν είχε μπει ποτέ του σ' ένα τόσο φτωχικό σπίτι και, κρίνοντας από την άκαμπτη στάση του και από τον τρόπο που απέφευγε τους τοίχους, δεν ένιωθε άνετα που βρισκόταν εκεί.

«Τι σας φέρνει εδώ απόψε;» ρώτησε η Χάνα, παρ' όλο που το ήξερε ήδη πολύ καλά. Ο ραβίνος δεν έπρεπε να οδηγήσει τους άντρες αυτούς στο σπίτι της. Έπρεπε να τους είχε πείσει να φύγουν. Δεν μπορούσε να κάνει τίποτε για λόγου τους.

«Τη γυναίκα μου την έπιασαν οι πόνοι», είπε ο κόντε, μετατοπίζοντας το βάρος του από το ένα πόδι στο άλλο. Το στόμα του ήταν σφιγμένο, τα χείλη του μια λεπτή άσπρη γραμμή.

Ο αδερφός του ο Γιάκοπο τράβηξε με το πόδι του ένα σακμύ προς το μέρος του. Καθάρισε την επιφάνειά του μ' ένα μαντίλι του και κάθισε, ισορροπώντας τα οπίσθιά του στον αέρα.

Ο κόντε παρέμεινε όρθιος. «Πρέπει να τη βοηθήσετε».

Η Χάνα πάντα δυσκολευόταν ν' αρνηθεί τη βοήθειά της στον οποιονδήποτε, από ένα πληγωμένο πουλί μέχρι μια γυναίκα που κοιλοπονούσε. «Το νιώθω ότι είναι μεγάλο λάθος ν' αρνηθώ, κύριε». Η Χάνα έριξε μια ματιά στο ραβίνο. «Αν το επέτρεπε ο Νόμος, θα σας βοηθούσα μετά χαράς, αλλά, όπως σας εξήγησε ο ραβί, δεν μπορώ».

Τα μάτια του κόντε ήταν γαλάζια, φωλιασμένα μέσα σ' ένα δίχτυ από λεπτές ρυτίδες, αλλά οι ώμοι του ήταν στητοί και η πλάτη του ίσια. Διέφερε πο-

λύ από τους γνώριμους άντρες του γκέτο, χλωμούς και καμπούρηδες από το αδιάκοπο σκύψιμο πάνω από τα μεταχειρισμένα ρούχα τους, τα πετράδια και την Τορά τους.

«Η γυναίκα μου κοιλοπονάει εδώ και δύο μερόνυχτα. Τα σεντόνια είναι μούσκεμα απ' το αίμα της και το παιδί δεν λέει να γεννηθεί». Έγνεψε απελπισμένος. «Δεν ξέρω πού αλλού να στραφώ».

Η όψη του έδειχνε ότι υποφέρει με τον πόνο της γυναίκας του· η Χάνα ένιωσε ένα τσίμπημα συμπόνιας. Ήξερε καλά από δύσκολους τοκετούς. Ατέλειωτες ώρες με πόνους. Το παιδί που ερχόταν με τον ώμο. Το παιδί που γεννιόταν νεκρό. Η μητέρα που πέθαινε από τον πυρετό της μαστίτιδας.

«Λυπάμαι, κύριε. Θα πρέπει ν' αγαπάτε τη γυναίκα σας πάρα πολύ για να 'ρθετε μέχρι το γκέτο να μου το ζητήσετε».

«Τα ουρλιαχτά της μ' έδιωξαν απ' το σπίτι μου. Δεν αντέχω άλλο εκεί μέσα. Παρακαλάει τον Θεό να βάλει ένα τέλος στο μαρτύριό της».

«Πολλές γέννες έχουν καλό τέλος ακόμα και μετά από δυο ολόκληρες μέρες», είπε η Χάνα. «Αν το θέλει ο Θεός, όλα θα πάνε καλά και θα σας χαρίσει έναν υγιέστατο γιο».

«Είναι η φυσική πορεία των πραγμάτων», είπε ο ραβίνος. «Η Γένεσις δεν λέει “εν λύπαις τέξη τέκνα”»;» Γύρισε στη Χάνα. «Του είπα ήδη ότι θα έλεγες όχι, αλλά επέμενε να τ' ακούσει απ' τα χείλη σου». Άνοιξε το στόμα για να πει περισσότερα, αλ-

λά ο κόντε του έγνεψε να σωπάσει. Προς μεγάλη έκπληξη της Χάνα, ο ραβίνος υπάκουσε.

Ο κόντε είπε: «Οι γυναίκες λένε πολλά όταν βρίσκονται μεταξύ τους. Η γυναίκα μου η Λουτσία ισχυρίζεται ότι, παρ' όλο που είσαι νέα, είσαι απ' τις καλύτερες μαμές της Βενετίας – είτε χριστιανή είτε Εβραία. Ότι έχεις τον τρόπο σου να καλοπιάνεις τα πεισματάρικα μωρά για να βγουν απ' την κοιλιά της μάνας τους».

«Μην πιστεύετε ό,τι ακούτε», είπε η Χάνα. «Ακόμα κι ένα στραβό κοτόπουλο βρίσκει πότε πότε κάνα σπυρί καλαμπόκι». Κοίταξε τα μεγάλα χέρια του που τα έσφιγγε νευρικά για να συγκρατήσει το τρέμουλό τους. «Υπάρχουν και χριστιανές μαμές εξίσου καλές».

Αλλά ο κόντε είχε δίκιο. Δεν υπήρχε λεβατρίτσε στη Βενετία τόσο προικισμένη όσο αυτή. Τα μωρά έβγαιναν γρήγορα και οι μητέρες συνέρχονταν πολύ πιο σύντομα όταν η Χάνα φρόντιζε τις γέννες τους. Μόνο ο ραβίνος ήξερε το λόγο και του είχε εμπιστοσύνη ότι δεν θα 'βγαζε άχνα, γιατί αν ανακάλυπτε κανείς το μυστικό της, θα τη χαρακτηρίζαν μάγισσα και θα την έστελναν στα βασανιστήρια.

«Τώρα το ακούσατε κι απ' τα δικά της χείλη», είπε ο ραβίνος. «Πάμε να φύγουμε. Δεν μπορεί να σας βοηθήσει». Έγνεψε κοφτά με το κεφάλι στη Χάνα και γύρισε να φύγει. «Λυπάμαι που σ' αναστατώσαμε. Πέσε πάλι για ύπνο».

Ο Γιάκοπο χτύπησε τα χέρια του σαν να 'θελε να

τινάξει τη σκόνη, σηκώθηκε από το σκαμνί και πήγε προς την πόρτα. «Πάμε, φρατέλο μίο*».

Όμως ο κόντε έμεινε ακίνητος. «Θα ήθελα να πονούσα εγώ αντί για τη Λουτσία, αν ήταν δυνατόν. Θα έδινα το αίμα μου στη θέση του δικού της που, όσο εμείς χασομεράμε εδώ πέρα, γίνεται λίμνη στην κάμαρά της».

Τα μάτια της Χάνα ήταν στο ίδιο επίπεδο με τα κουμπιά του μανδύα του. Καθώς της μιλούσε, τον είδε να παραπατάει από την εξάντληση. Η Χάνα έκανε ένα βήμα πίσω από φόβο μη σωριαστεί πάνω της.

Χαμήλωσε τη φωνή της και μίλησε στο ραβίνο στα γίντις. «Δεν γίνεται να πάω; Παρ' όλο που απαγορεύεται οι Εβραίοι γιατροί να κουράρουν χριστιανούς ασθενείς, πολλές φορές το κάνουν. Όσοι χριστιανοί χρειάζονται καθαρτικά ή αφαίμαξη, κάνουν τα στραβά μάτια κι αψηφούν το παπικό έδικτο. Πολλοί Εβραίοι γιατροί που τους φωνάζουν μες στο σκοτάδι της νύχτας ξεγλιστρούν μπροστά από κοιμισμένους πορτιέρηδες. Λένε ότι ακόμα κι ο ίδιος ο δόγης έχει γιατρό Εβραίο...»

«Κανείς δεν πρόκειται να δείξει τέτοια ανοχή σε μια γυναίκα», απάντησε ο ραβίνος. «Αν είναι θέλημα Θεού να πεθάνει ένα χριστιανόπουλο στη γέννα και ο τοκετός έχει γίνει με τη βοήθεια μιας Εβραίας μαμής, τότε θα κατηγορήσουν αυτήν. Και μαζί της, ολόκληρο το γκέτο». Ο ραβίνος γύρισε στον κόμη

* «Αδελφέ μου» (ιταλ.).

και μίλησε ξανά στα βενετσιάνικα. «Υπάρχουν πολλές χριστιανές μαμές στη Βενετία. Όλες θα το θεωρούσαν τιμή τους να βοηθήσουν».

Ο Πάολο ντι Παντοβάνι φαινόταν χλωμός στο αχνό φως του δωματίου. «Είστε η τελευταία μου ελπίδα», είπε με σβησμένη φωνή. «Λένε ότι τα χέρια σας είναι μαγικά». Έπιασε τα χέρια της Χάνα και τα έσφιξε. Τα δικά του ήταν κρύα κι οι παλάμες τους απαλές σαν μικρού παιδιού. Τα δικά της άγρια από την αλυσίδα και το σκληρό νερό του πηγαδιού. «Είναι αλήθεια;»

Αμήχανη και σοκαρισμένη, η Χάνα τράβηξε τα χέρια της.

Ο ραβίνος έσκυψε προς το μέρος της και μίλησε στα γίντις. «Αυτό θέλεις, Χάναλα;» Χρησιμοποίησε το παιδικό υποκοριστικό της. «Να ρίξουν το πτώμα σου νύχτα από μια μαούνα στη λιμνοθάλασσα, πέρα εκεί που δεν επιτρέπεται το ψάρεμα κι ούτε μπορεί να βγάλει κανείς πόσιμο νερό;»

Μια μυαλωμένη γυναίκα δεν θ' απαντούσε, αλλά η Χάνα δεν μπόρεσε να συγκρατήσει τη γλώσσα της. «Το μαρτύριο μιας χριστιανής είναι διαφορετικό απ' το μαρτύριο μιας Εβραίας;»

«Πες στον εξοχότατο κόμη ότι δεν μπορείς να τον βοηθήσεις. Ας πέσει σε άλλους ώμους ο θάνατος της γυναίκας του, όχι σε μιας Εβραίας».

Ο ραβίνος δεν ήξερε τι σήμαινε να είσαι γυναίκα, να γεννάς νεκρά παιδιά, να υποφέρεις από επιλόχειο πυρετό, ν' ακούς τα φτερά του Αγγέλου του Θανάτου να θροΐζουν πάνω από κούνιες και σκαμνιά το-

κετού. Η Χάνα πήρε μια βαθιά ανάσα και είπε: «Έχω ένα χάρισμα, ραβί. Ασφαλώς ο Θεός θέλει να το χρησιμοποιώ».

«Καταριέμαι τη μέρα που μου έφερες το... το...» –κόμπιασε προσπαθώντας να βρει την κατάλληλη λέξη– «το εργαλείο σου και μου ζήτησες να το ευλογήσω».

Και η Χάνα το είχε μετανιώσει. Μακάρι να είχε κρατήσει το εργαλείο της κρυφό.

«Είναι πλούσιος», συνέχισε ο ραβίνος. «Έμπορος και χριστιανός. Αν το παιδί αυτό πεθάνει στα χέρια σου, όλοι μες στο γκέτο, άντρες, γυναίκες και παιδιά, θα πληρώσουν το τίμημα».

Ο κόντε είπε στο ραβίνο: «Μπορώ να την προστατέψω αν, Θεός φυλάξει, υπάρξουν προβλήματα. Είμαι μέλος του Συμβουλίου των Δέκα κι έχω φίλους στους κύκλους της Ιεράς Εξέτασης». Έκανε μια προσπάθεια να την ενθαρρύνει. «Ετοιμάσου, Χάνα, κι έλα με τη γόνδολά μου τώρα που είναι σκοτεινά. Δεν θα μάθει κανείς για την παρουσία σου εκτός απ' τους ανθρώπους του σπιτιού μου».

Ο ραβίνος μουρμούρισε στα γίντις: «Χάνα, δεν ξέρεις τον κόσμο όσο εγώ. Δεν θα σου βγει σε καλό. Ναι, τώρα σε θέλει. Ναι, τώρα θα σε προστατέψει. Αυτός κι οι τρανοί του Συμβουλίου των Δέκα. Μα νομίζεις ότι θα νοιαστεί για σένα αν η γυναίκα του πεθάνει;»

Η Χάνα προσπάθησε να καταπιεί, αλλά ο λαιμός της ήταν κατάξερος. Ο κόντε τόλμησε να βγει νυχτιάτικα στα κανάλια, διακινδύνευσε να χάσει τη

ζωή του από τις περιφερόμενες συμμορίες των κακοποιών, δωροδόκησε τον Βισέντε να ξεκλειδώσει τις πύλες και σήκωσε το ραβίνο από το κρεβάτι του. Ελάχιστοι άντρες θα έμπαιναν σ' αυτό τον κόπο. Έριξε ένα βλέμμα στο ραβίνο που τα μαύρα του μάτια, κάτω από τ' αγκαθωτά του φρύδια που ανηφόριζαν προς τη φαλάκρα του, την κοίταζαν αποδοκιμαστικά. Της έφραζε την πόρτα, στεκόταν μπροστά της με ύφος ανθρώπου που δεν θα παραμέριζε ούτε για τον ίδιο τον Θεό.

Όταν η Ισκά, η αδελφή της Χάνα, προσηλυτίστηκε στο χριστιανισμό, ο ραβίνος, σύμφωνα με τον εβραϊκό Νόμο, διέταξε την οικογένεια να τελέσει σιβά, τον παραδοσιακό θρήνο για τους νεκρούς, και να μην προφέρει ποτέ ξανά το όνομά της. «Είθε το όνομα της Ισκά να χαθεί στη λήθη και τα δόντια της να σαπίσουν μες στο στόμα της», είχε πει, ενώ η Χάνα έκλαιγε κι ο πατέρας της σκέπαζε το μοναδικό καθρέφτη τους. Έκτοτε ο ραβίνος είχε απαγορεύσει σε όλους τους κατοίκους του γκέτο να έχουν επαφές με την Ισκά.

Η αδελφή της ζούσε λίγα μόνο κανάλια παραπέρα. Τρέχοντας στην αγορά του Ριάλτο τα ξημερώματα, συχνά η Χάνα διασταυρωνόταν με την Ισκά που γύριζε από κάποια δεξίωση ή ένα λαμπρό χορό, ντυμένη με πλούσια μεταξωτά, πούλιες και μάσκα. Και κάθε φορά, υπακούοντας στην προσταγή του ραβίνου, η Χάνα έσκυβε το κεφάλι κι άλλαζε δρόμο.

Ένα χρόνο αργότερα, η παρακώρη μιας μαμής εμ-

φανίστηκε στις πύλες του γκέτο και, με κομμένη την ανάσα από το τρέξιμο, κάλεσε τη Χάνα στον τοκετό της Ισκά. Ο ραβίνος απαγόρευσε στη Χάνα να συνοδέψει την παρακώρη κι έδιωξε την κοπέλα.

Ο ραβίνος τώρα στράφηκε στον κόντε. «Με κάθε σεβασμό, αλλά οι αρχές δεν μπορούν πάντα να προστατέψουν τους Εβραίους όταν οι ιερείς υποδαυλίζουν φασαρίες. Κι εσείς κι εγώ δεν χρειάζεται να το πολυσκεφτούμε για να βρούμε παραδείγματα – όταν ξεσπάει η πανούκλα, όταν οι άπιστοι πειρατές αρπάζουν βενετσιάνικα πλοία...»

Τον άκουσε δεν τον άκουσε το ραβίνο, ο κόντε δεν το έδειξε. Έβγαλε το μανδύα του και τον ακούμπησε στο μόνο ελεύθερο χώρο, πάνω στο κρεβάτι. Στο πρόσωπό του είχε ένα παράξενο ύφος και, για μια στιγμή, η Χάνα σκέφτηκε ότι θα την τύλιγε στο μανδύα του, θα τη φορτωνόταν στον ώμο και θα την έπαιρνε μαζί του μες στη νύχτα.

«Κόντε», είπε η Χάνα, «δεν κάνω θαύματα, ούτε τα χέρια μου είναι μαγικά».

«Πρέπει να δοκιμάσεις», της είπε.

Ο Γιάκοπο τράβηξε τον κόντε από το μπράτσο. «Έλα, πάμε. Ήμασταν ανόητοι που σκεφτήκαμε ότι θα μας βοηθήσει μια Εβραία. Παναγία μου, Πάολο, θα φύγω χωρίς εσένα, αν με φέρεις στο αμήν». Κρατούσε το μαντίλι στη μύτη του. «Η μυρωδιά σ' αυτό το δωμάτιο μου φέρνει ναυτία. Πάολο, τελείωνε μ' αυτό το θέμα. Δώσ' της χρήματα. Μόνο απ' αυτά καταλαβαίνουν οι Εβραίοι».

Η Χάνα θα έπρεπε να είναι συνηθισμένη σε τέτοια σχόλια – τ' άκουγε πολύ συχνά. Παρ' όλα αυτά γύρισε απότομα προς το μέρος του, έτοιμη να πει το πρώτο που της κατέβηκε στο κεφάλι, να καταραστεί το παλιογούρουνο και τη μάνα που τον γέννησε. Αντί γι' αυτό, ξερόβηξε και στράφηκε στον αδερφό του.

«Κόντε, δώστε μου διακόσια δουκάτα και θα βοηθήσω τη γυναίκα σας».

Ο Γιάκοπο κάγχασε.

Η Χάνα κράτησε το βλέμμα της στυλωμένο στον κόντε που δεν γελούσε. Τα φρύδια του έσμιζαν καθώς σκεφτόταν την απαίτησή της. Ήταν ένα εξωφρενικό ποσό. Διακόσια δουκάτα έφταναν για ν' αγοράσεις εκατό τόπια σταμπωτό μετάξι, ένα φορτίο ξυλεία ή τη ζωή του Ισαάκ. Κανείς, ούτε καν ένας ευγενής, δεν θα πλήρωνε ένα τέτοιο ποσό για τις υπηρεσίες της. Η συνηθισμένη αμοιβή της ήταν μερικά ασημένια νομίσματα.

Αυτό θα έβαζε τέλος στη συζήτηση και θα έστελνε τον κόντε πίσω στο παλάτσο του. Ο ραβίνος είχε δίκιο. Αν η Χάνα δεν κατόρθωνε να σώσει την κοντέσα, η Ιερά Εξέταση θα την τιμωρούσε με στραπάντο. Θα της έδεναν τα χέρια πίσω απ' την πλάτη και θα την γκρέμιζαν από μεγάλο ύψος.

«Ο άντρας μου αιχμαλωτίστηκε στη Μάλτα από τους Ιππότες της Ιερουσαλήμ. Τόσα ζητάνε για λύτρα. Θα προσπαθήσω να σώσω τη ζωή της γυναίκας σας κι εσείς θα σώσετε τη ζωή του άντρα μου», είπε η Χάνα.

Ο ραβίνος είχε θυμώσει· η φωνή του βγήκε αργή και συγκρατημένη. «Χάνα, όπως σου είπα, η Εταιρεία Απελευθέρωσης Αιχμαλώτων θα χρηματοδοτήσει την απελευθέρωση του Ισαάκ. Είναι απλώς θέμα χρόνου».

«Ο χρόνος τελειώνει», είπε η Χάνα.

Ο ραβίνος κούνησε μια σφιγμένη γροθιά όλο γαλάζιες φλέβες μπροστά στα μάτια της. «Η πρώτη σου υποχρέωση είναι να μην κάνεις τίποτε που θα βάλει σε κίνδυνο το γκέτο. Ο Ισαάκ είναι ένας Εβραίος μόνο, ενώ στο γκέτο υπάρχουν τρεις χιλιάδες». Στεκόταν τόσο κοντά της που η Χάνα ένιωθε τη θερμότητα της ανάσας του στο πρόσωπό της. «Είμαι ο ραβίνος σου και σ' το απαγορεύω. Το ζήτημα κλείνει εδώ».

Αυτά τα χέρια την είχαν ευλογήσει τόσες φορές, είχαν κάνει περιτομή στους αδελφούς της και της είχαν δώσει να πιει από την ασημένια κούπα του κιντούς* στα δείπνα του Σέδερ.**

«Ραβί, δεν στάθηκα κάτω απ' το γαμήλιο θόλο με τρεις χιλιάδες Εβραίους. Στάθηκα κάτω απ' τη χουπά μ' έναν άντρα, τον Ισαάκ». Τον άντρα της, ήθελε να συμπληρώσει, που την παντρεύτηκε χωρίς

* Προσευχή που λέγεται πριν από το γεύμα σε εβραϊκές θρησκευτικές γιορτές.

** Τελετουργικό δείπνο που σηματοδοτεί την έναρξη του εβραϊκού Πάσχα. Σύμφωνα με το εβραϊκό ημερολόγιο, παρατίθεται το βράδυ της 14ης και της 15ης του Νιζάν σε ανάμνηση της Εξόδου των Εβραίων από την Αίγυπτο.

προίκα και που συνέχιζε να την αγαπάει παρ' όλο που ήταν στείρα. Στη συναγωγή είχε ακούσει το ραβίνο να διαβεβαιώνει τον Ισαάκ ότι ο Νόμος θα τον απάλλασσε από ένα γάμο χωρίς απογόνους. Ο ραβίνος τον είχε συμβουλέψει να τη χωρίσει και να βρει μια γυναίκα που θα του έκανε ένα γιο. Ο Ισαάκ είχε σφίξει το σάλι της προσευχής γύρω από τους ώμους κι είχε κουνήσει το κεφάλι αρνητικά. Οι περισσότεροι άντρες δεν θα έδειχναν τέτοια υπομονή – μήπως ένα παιδί δεν είναι ο σκοπός της ζωής κάθε γυναίκας;

Και πώς είχε ξεπληρώσει αυτόν τον άντρα που, όταν πονούσε η πλάτη της από το πολύωρο σκύψιμο πάνω από το σανιδένιο κρεβάτι μιας ετοιμόγεννης, έπαιρνε τις βεντούζες απ' το ντουλάπι, τις ζέσταινε μ' ένα κερύ και τις έβαζε στην πλάτη της; Τη βδομάδα προτού μπαρκάρει ο Ισαάκ, του είχε επιτεθεί πικραίνοντάς τον με τα λόγια της – του είπε ότι αν την αγαπούσε, δεν θα πήγαινε στο Λεβάντε, γυρεύοντας πλούτη και προκοπή, ότι νοιαζόταν μόνο για τον εαυτό του κι ότι την εγκατέλειπε. Τα λόγια που ξεστόμισε εκείνος ήταν σαν μαχαίρια. Της είπε ότι ήταν ένα φοβητσιάρικο ποντικάκι του γκέτο, που τρώμαζε μπροστά σε κάθε ρίσκο, ότι εκείνος διακινδύνευε τη ζωή του για χάρη της, για ένα καλύτερο μέλλον και για τους δυο τους. Κι έπειτα έπεσε σιωπή. Δεν αντάλλαξαν ούτε ένα βλέμμα και στο κρεβάτι κοιμήθηκαν μακριά ο ένας απ' τον άλλον. Είχε αρνηθεί να τον αποχαιρετήσει όταν έφευγε το καράβι του, *Λα Ντογκαρέσα*. Και τώρα δεν

μπορούσε ν' αντέξει στη σκέψη ότι μόνος του εκεί στη Μάλτα νόμιζε ότι δεν τον αγαπούσε πια. Αν την πλήρωνε ο κόντε, τότε θα πήγαινε μαζί του. Κι ας θύμωνε ο Ραβίνος όσο ήθελε.

«Θα με πληρώσετε όσα ζητάω;» ρώτησε τον κόντε.

«Ναι, θα δώσω αυτό το εξωφρενικό ποσό», απάντησε εκείνος. «Μπορείς να πας στη Μάλτα και να πληρώσεις τα λύτρα για τον άντρα σου προτού τον σκοτώσει η δουλειά στα νταμάρια». Μάζεψε το μανδύα του.

Η Χάνα χωρίς να ξαφνιαστεί, τύλιξε ένα μαντίλι γύρω απ' τα μαλλιά της και φόρεσε τα λεπτά δερμάτινα παπούτσια της. Ο Γιάκοπο κι ο ραβίνος την παρακολουθούσαν. Ο ραβίνος ήταν αμίλητος· το αδύναμο γέρικο κορμί του είχε κοκαλώσει από την οργή.

«Πηγαίνετε με στη γυναίκα σας», είπε στον κόντε η Χάνα.

Μάζεψε βιαστικά τα σύνεργά της – μια ποδιά, ένα σιδερένιο μαχαίρι, καθαρές γάζες, πάνες, πακετάκια με φαρμακευτικά βότανα κι ένα ασημένιο φυλαχτό, ένα σαντάι, χαραγμένο με το Άστρο του Δαβίδ, που έπρεπε να το κρεμάνε πάνω από τις κούνιες των νεογέννητων. *Ίσως να μην είναι πολύ αργά, ίσως χρειαστεί απόψε*. Έβαλε τα πράγματά της σ' ένα σάκο από ακατέργαστο λινό. Προτού σφίξει τα κορδόνια του, σήκωσε το καπάκι της κασέλας της με τη ζωηρόχρωμη μαρκετερί, έσκυψε κι έβγαλε βιαστικά από μέσα ένα μακρόστενο αντικείμενο τυλιγμένο σε πανί. Η μία άκρη του πανιού ξεδιπλώθηκε και το φως

του κεριού έκανε να λάμψει ο εμβρουουλκός, δυο ασημένιες κουτάλες ενωμένες μεταξύ τους. Πριν προλάβουν να το προσέξουν οι άντρες, τις έχωσε βαθιά στο σάκο της κάτω απ' τις πάνες.

Οι κουτάλες της μπορούσαν να σώσουν ένα μωρό, αλλά μπορούσαν και να το βλάψουν. Σ' έναν πρόσφατο τοκετό είχε πιέσει υπερβολικά κι είχε τσακίσει το κρανίο του μωρού αντί να το τραβήξει προς τα έξω. Η μητέρα απέμεινε μ' ένα μικροσκοπικό μελανιασμένο κορμάκι στην αγκαλιά της. Αν η Χάνα έκανε το ίδιο λάθος απόψε, τότε θα την κατηγορούσαν ότι σκότωνε τα νεογέννητα.

«Αδελφέ», είπε ο Γιάκοπο, «είσαι ανόητος και δεν πρόκειται να μείνω να σε κοιτάζω ούτε λεπτό παραπάνω. Σας χαιρετώ». Λύγισε τη μέση του για μια υπόκλιση όσο καλύτερη γινόταν από έναν τόσο χοντρό άνθρωπο. «Χρειάζομαι καθαρό αέρα. Θα γυρίσω μόνος μου στο σπίτι».

Οι σκάλες έτριζαν καθώς κατέβαινε κι ύστερα η πόρτα της εισόδου έκλεισε με πάταγο. Η Χάνα απόρησε που ο Γιάκοπο έβαζε σε κίνδυνο τη ζωή του, μονάχος του στους δρόμους νυχτιάτικα. Οι περιφερόμενες συμμορίες ήταν παντού – μπορεί να έκλεβαν τα ρούχα ενός καλοντυμένου κυρίου και μετά να τον έριχναν από μια γέφυρα στα βρομερά νερά του καναλιού. Ωστόσο η Χάνα δεν είπε τίποτε.

«Έλα, σε λίγα λεπτά θα είμαστε στην κά' ντι Παντοβάνι. Η γόνδολά μου είναι δεμένη στο Ρίο ντι Σαν Τζιρόλαμο», είπε ο κόντε.

Ο ραβίνος έσφιξε το σάλι στους ώμους του σηκώνοντάς το λίγο ψηλότερα. Η Χάνα περίμενε να τραβηχτεί από την πόρτα, αλλά εκείνος δεν σάλευε. Την κοίταζε άγρια. Όταν σήκωσε αργά τα κοκαλιάρικα χέρια του στο πρόσωπό της, για μια στιγμή η Χάνα νόμισε ότι θα τη χτυπούσε. Αντίθετα, εκείνος άρχισε να τα κινεί σε κύκλους πάνω από το κεφάλι της Χάνα, ενώ ταλαντευόταν τελετουργικά μπρος-πίσω, λέγοντας στα γίντις: «Είθε να σε φωτίσει ο Μεγαλοδύναμος Θεός. Κοίτα να τιμήσεις τους Εβραίους κι όλες τις γυναίκες, Χάνα. Μη μας ντροπιάσεις».

Έπειτα ο ραβίνος έκανε στην άκρη για ν' αφήσει τη Χάνα και τον κόντε να περάσουν από την πόρτα.

Μόλις βγήκαν έξω, ο κόντε της τύλιξε τους ώμους με το μανδύα του, που μύριζε καμένο ξίγκι και ιδρώτα. «Έχει υγρασία απόψε στα κανάλια».

Εκείνη καμπούριασε από το βάρος του μάλλινου υφάσματος με τη γούνα.

Σφίγγοντας στο στήθος της το λινό σάκο με τις κουτάλες της, προχώρησε πίσω από τον κόντε προς τη γόνδολα. Ο ραβίνος τούς ακολουθούσε κατά πόδας. Η Χάνα θυμήθηκε το επεισόδιο που είχε συμβεί στο τελευταίο Πουρίμ* σ' ένα σπίτι της Κάλε ντελ Φόρνο. Η μαμή που ξεγεννούσε τη γυναίκα δεν

* Εβραϊκή γιορτή που τελείται σύμφωνα με το εβραϊκό ημερολόγιο τη 14η και τη 15η του Αδάρ σε ανάμνηση της σωτηρίας των Εβραίων στην Περσία.

είχε καταφέρει να γυρίσει το παιδί στη σωστή θέση. Για να σώσει τη ζωή της μητέρας, η μαμή χρησιμοποίησε ένα κροσέ για να τρυπήσει το κρανίο του μωρού κι έπειτα ξερίζωσε τα μπράτσα και τα πόδια του μ' ένα μεταξωτό κορδόνι για να μπορέσει να το βγάλει. Τα μικροσκοπικά μέλη σκόρπισαν μες στην κάμαρα της γυναίκας, όπως τα πέταξε εδώ κι εκεί η μαμή μες στον πανικό της. Η Χάνα προσευχήθηκε να μην αντιχρίσει το ίδιο θέαμα κι απόψε.